

Bouwen aan Groninger dorpen

met de cultuurhistorie als inspiratiebron

De dorpen in Groningen met hun vele fraaie panden en schilderachtige aanzicht
zijn uniek in Nederland.

Door de versterkingsopgave dreigt het aangezicht van de dorpen in het gebied
onherstelbare schade op te lopen.

Architecten hebben de plicht zich samen met de bewoners in te zetten voor het
behoud van het cultureel erfgoed
en
de leefbaarheid en belevingswaarde van de Groninger dorpen.

‘Bouwen aan Groninger dorpen’’ met de cultuurhistorie als inspiratie is een
ontwerpwijze die uitgaat van de ontstaansgeschiedenis van een gebied
om te komen tot plekgebonden woningen
die passen in het dorpsbeeld van historische gegroeide Groninger dorpen .

Jan HF Giezen – architect
TandemBV

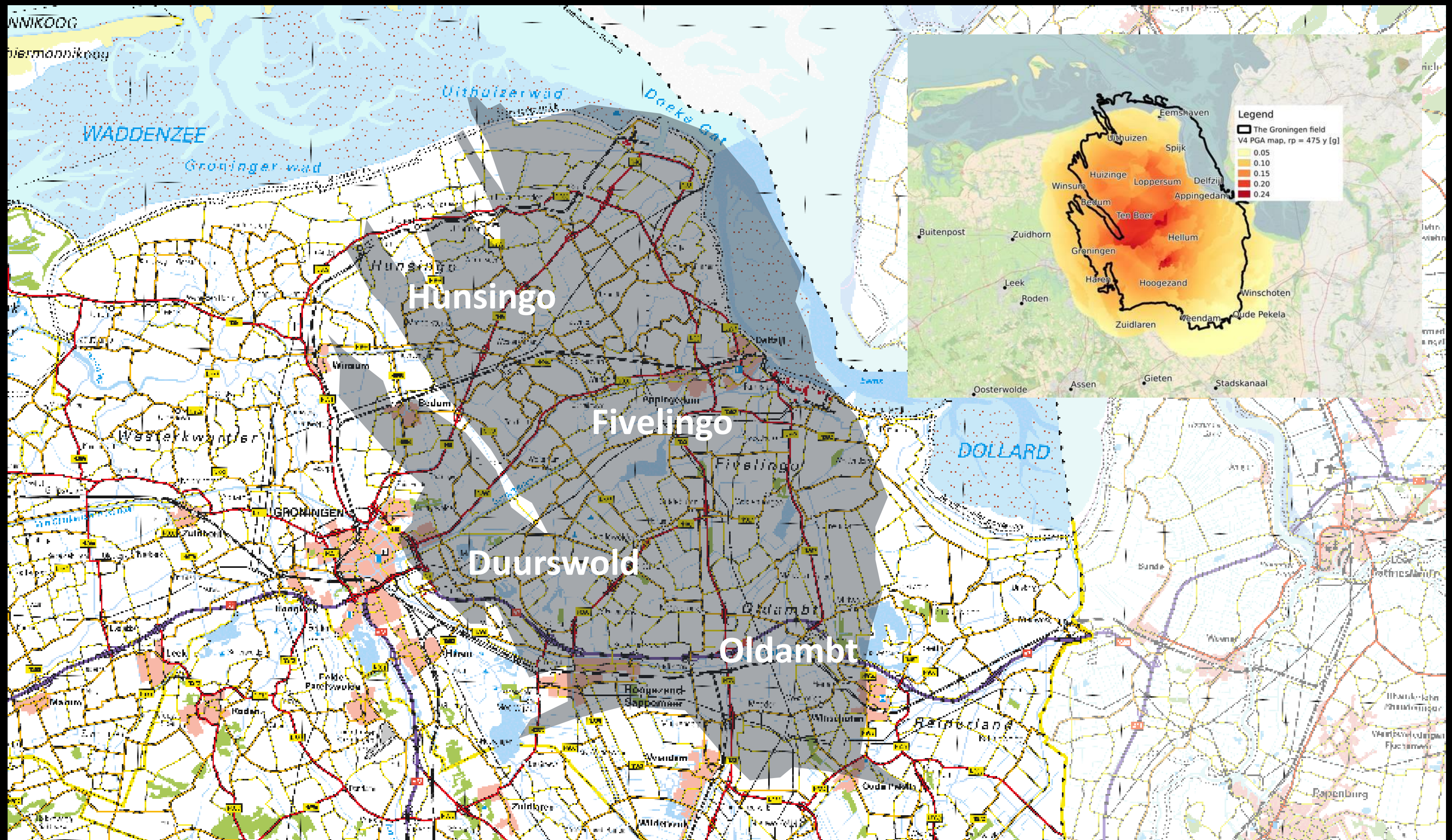
In 1959 wordt in de buurt van Slochteren het grootste gasveld van Europa ontdekt…

DVHN

met 2.740 miljard m³ winbaar aardgas.

Vanaf 1991 gaat de winning gepaard met bodemdaling en aardbevingen.

In de daaropvolgende decennia neemt het aantal aardbevingen fors toe…

en leidt het in het aardbevingsgebied tot grote aardbevingschade…

waardoor veel inwoners zich bedreigd voelen in hun leef- en wooncomfort…

en gevoel van veiligheid.

Ook het erfgoed lijdt grote schade en kan zonder beschermde status...

zo worden ingeruild voor niet passende nieuwbouw.

AARDBEVINGSSCHADE

Ik vrees dat Groningen showroom wordt van cataloguswoningen

Nu in Groningen duizenden huizen vernieuwd of vervangen moeten worden, dreigen complete dorpen hun karakter te verliezen. Zet daarom architecten in, die de cultuurhistorische context van het gebied kennen.

Nieuwe blokhutwoning in Overschild. Foto Harry Cock / de Volkskrant

In het aardbevingsgebied van Groningen moeten 26 duizend woningen versterkt of vervangen worden wegens aardbevingsschade. Als bouwmeester versterking van de gemeente Groningen beoordeel ik sinds januari 2021 de kwaliteit van bouw- en versterkingsplannen.

Vanuit die rol werk ik binnen de gemeente Groningen mee aan een ingewikkelde opdracht: zorgen dat Groningers in veilige, goede en bij de omgeving passende huizen kunnen wonen. Vanaf het begin zie ik dat er dingen ernstig misgaan: hoe bewoners klem komen te zitten, hoe de ziel van dorpen wordt aangetast en hoe een gebied zijn identiteit dreigt te verliezen. Dat moet en kan anders.

De basis van het probleem ligt bij de manier waarop de Nationaal Coördinator Groningen (NCG), de uitvoerende instantie, het systeem heeft ingericht. De NCG legt de nadruk op snelheid, kijkt vooral naar geld en voelt zich alleen verantwoordelijk voor de technische veiligheid van gebouwen. Vanuit dat gezichtspunt verwijst de instantie bewoners met een versterkingsbudget niet door naar een architect, maar naar een aannemer. Die komt vaak met een kant-en-klare oplossing: een cataloguswoning.

Maar zo'n standaardontwerp past dikwijls niet binnen het bestemmingsplan en de omgeving, waarna de gemeente het afkeurt en de bewoners terug bij af zijn.

Een huis laten bouwen is een ingewikkeld proces. Als je daar zelf voor kiest, met de ruimte van een lege kavel en met een stevige financiële basis, heb je de energie om de benodigde kennis op te doen. Maar als je al twintig jaar op een plek woont, gedwongen wordt je huis af te laten breken en daarbij voor flinke dilemma's komt te staan, is de kans groot dat je vroeg of laat vastloopt.

Regelmatig zit ik aan de keukentafel bij bewoners die van de NCG een versterkingsadvies hebben gekregen, gekoppeld aan een budget. Daarmee kunnen ze hun huis versterken, maar ze mogen ook zelf besluiten om er een nieuwe woning mee te laten bouwen. Alleen: zo'n versterkingsbudget is niet voldoende voor de herbouw van een gelijkwaardige woning. De bewoner moet zelf onderzoeken wat een nieuwe woning kost.

Een catalogus met plaatjes en een prijslijst lijkt dan zekerheid te bieden. De praktijk is dat hierbij vaak niet wordt gekeken naar de ruimtelijke kaders als archeologie, cultuurhistorie, een bestemmingsplan en beeldkwaliteit; daarom wordt zo'n plan met grote regelmaat afgekeurd. Bewoners kunnen dan opnieuw beginnen. Zo ontstaat een impasse die het proces vertraagt.

De versterkingsopgave speelt zich af binnen een bijzondere cultuurhistorische context. Je vindt in Groningen een van de oudste cultuurlandschappen van West-Europa. Er staan meer romaanse kerkjes dan in Toscane, en de dorpen zitten vol karakter. Bij de bouw van een woning doen aannemers vaak niets met die context, simpelweg omdat het hun vak niet is. En toch krijgen zij van de NCG in de versterkingsoperatie die taak toebedeeld. Die werkwijze is onverantwoord.

De redenatie is dat het proces sneller gaat als opgaven direct van constructeur naar aannemer gaan, maar het zorgt juist voor patstellingen en vertraging. Boven op de schade die de gaswinning al heeft veroorzaakt, laten we het gebied hierdoor met nog meer grote littekens achter. Mijn angst is dat een deel van Groningen straks een showroom van cataloguswoningen is.

Ook in het kader van het klimaat en verduurzaming is nieuwbouw soms een aantrekkelijk alternatief. Dat aspect wordt niét meegenomen bij het versterken van een woning. Terwijl juist daarover bij veel mensen grote zorgen zijn (denk aan de gasprijs), en hier ook een kans ligt. Er zou dus al een veel gelijkwaardiger speelveld ontstaan als woningen die versterkt worden ook meteen verduurzaamd worden.

De versterkingsoperatie moet uitgevoerd worden met zorgvuldigheid en vakmanschap. Dat bereik je door er architecten bij te betrekken. Als geen ander zijn ontwerpers in staat om naast bewoners te gaan staan. Ze combineren hun wensen met de constructieve eisen voor een woning, interpreteren de context, en komen zo tot een plan dat past. Bovendien bespaart het geld omdat er geen plannen getekend worden die rechtstreeks de prullenbak in kunnen.

Groningen heeft veilige huizen nodig die passen in hun omgeving. Om dat te bereiken stel ik drie stappen voor. Zet om te beginnen architecten naast bewoners. Niet alleen voor het tekenen van hun huis, maar om ze door de ingewikkelde processen heen te helpen. En stel daarnaast dorpsbouwmeesters aan om de samenhang in dorpen te bewaken. Zet daarboven een bouwmeester versterking, in dienst van de NCG en met mandaat voor de hele regio. Iemand die niet alleen advies of een mening kan geven, maar echt dingen kan veranderen.

De NCG heeft een bredere verantwoordelijkheid dan het zichzelf toedicht. Daar hoort een dubbele doelstelling bij. Want als je op zo'n grote schaal huizen sloopt om er nieuwbouw voor in de plaats te zetten, mááк je ruimtelijke kwaliteit tot je taak.

En hoewel ik niet de illusie heb dat met het inschakelen van architecten de hele versterkingsopgave is opgelost, ben ik ervan overtuigd dat het daarmee wel beter kan. En op die manier kunnen we dit prachtige gebied er, ondanks de ellende, misschien toch beter uit laten komen.

Dianne Maas-Flim is bouwmeester versterking van de gemeente Groningen, en architect en eigenaar van Mint Architecten.

Dianne Maas-Film –
bouwmeester versterking gemeente Groningen

Er ontstaat een toenemende mate van onbehagen over de vervangende nieuwbouw…

in de dorpen in het aardbevingsgebied.

Cataloguswoningen gaan geen relatie aan met de directe omgeving…

en spelen niet in op het streekeigene en de ontstaansgeschiedenis van het dorp.

Foto: Reyer Boxem - Noorderbreedte

De dorpen dreigen daardoor hun herkenbaarheid en ziel te verliezen.

De bewoners vrezen dat door de versterkingsopgave
het erfgoed verloren gaat
en
dat het aangezicht van Groningen onherstelbare schade oploopt.

Ze willen behoud van het cultureel erfgoed
want
‘als je alle huizen afbreekt
krijg je een onherkenbare provincie‘.

Ze spreken in het DVHN uit…

’Veel dorpen zijn monumentaal in hun totaliteit’ ...

’Dat er huizen tussen zitten die niet op de monumentenlijst staan, zegt niks’...

’Dan zijn ze nog wel waardevol ! ’

Dat geldt ook voor de vele niet beschermde karakteristieke boerderijen...

die zo beeldbepalend zijn in de dorpen en in het open Groninger landschap.

Vernietiging van het cultureel erfgoed is vernietiging van de identiteit van Groningen.

Voor bewoners en toeristen vormt het cultureel erfgoed de spiegel van de bewoningsgeschiedenis.

Het in stand houden van cultuurhistorische waarden waarborgt informatie over de loop van onze geschiedenis.”

Cultuurhistorie ontstaat iedere dag
maar
het is van groot belang de informatie van vroeger te bewaren en te gebruiken voor vernieuwing.

Het vormt de basis voor de ontwerpwijze
Plekgebonden bouwen aan Groninger dorpen

De dorpen in het aardbevingsgebied

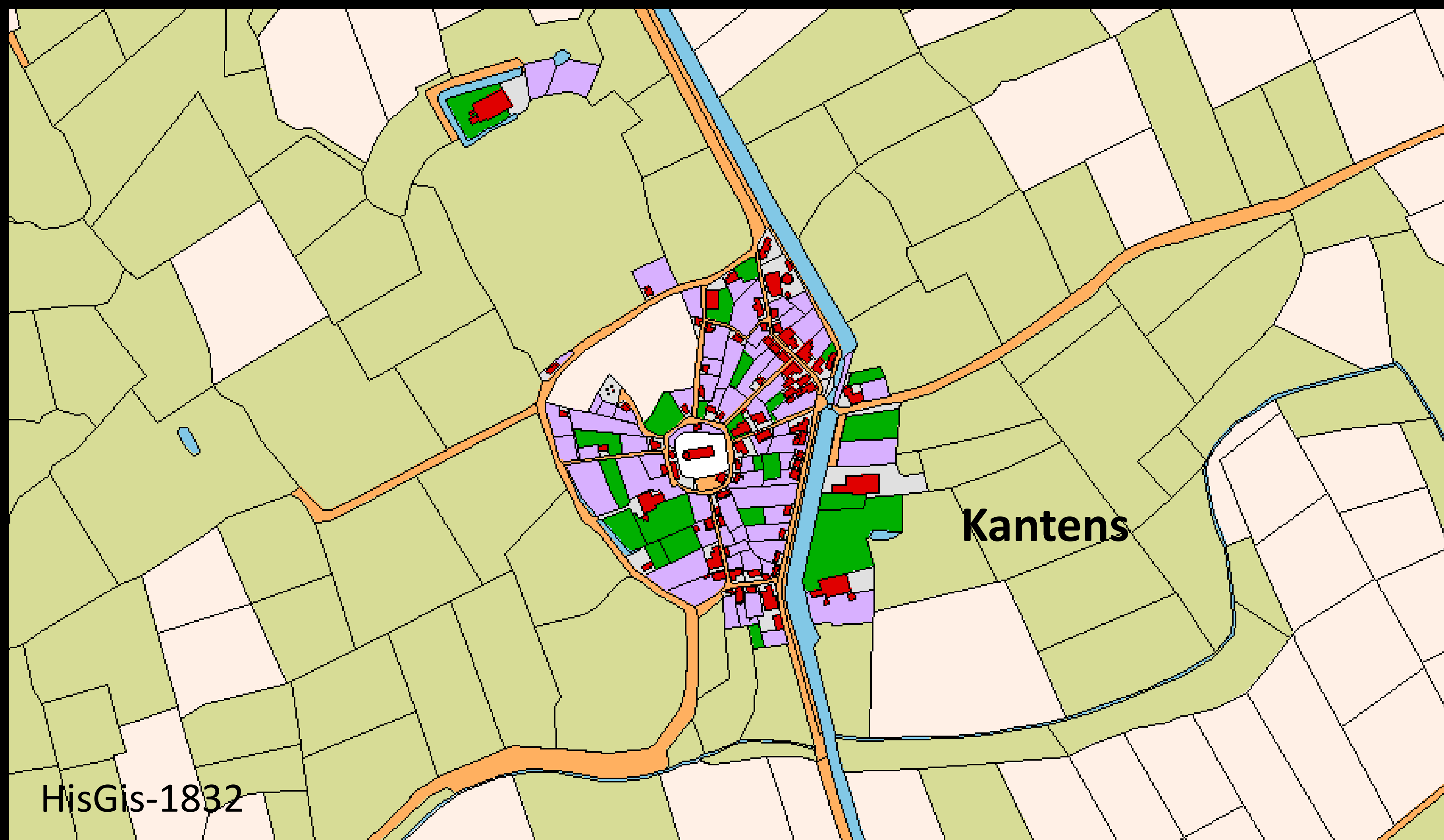
ontstaansgeschiedenis

Vanaf 600 v.Chr begon in Groningen de bewoningsgeschiedenis en…

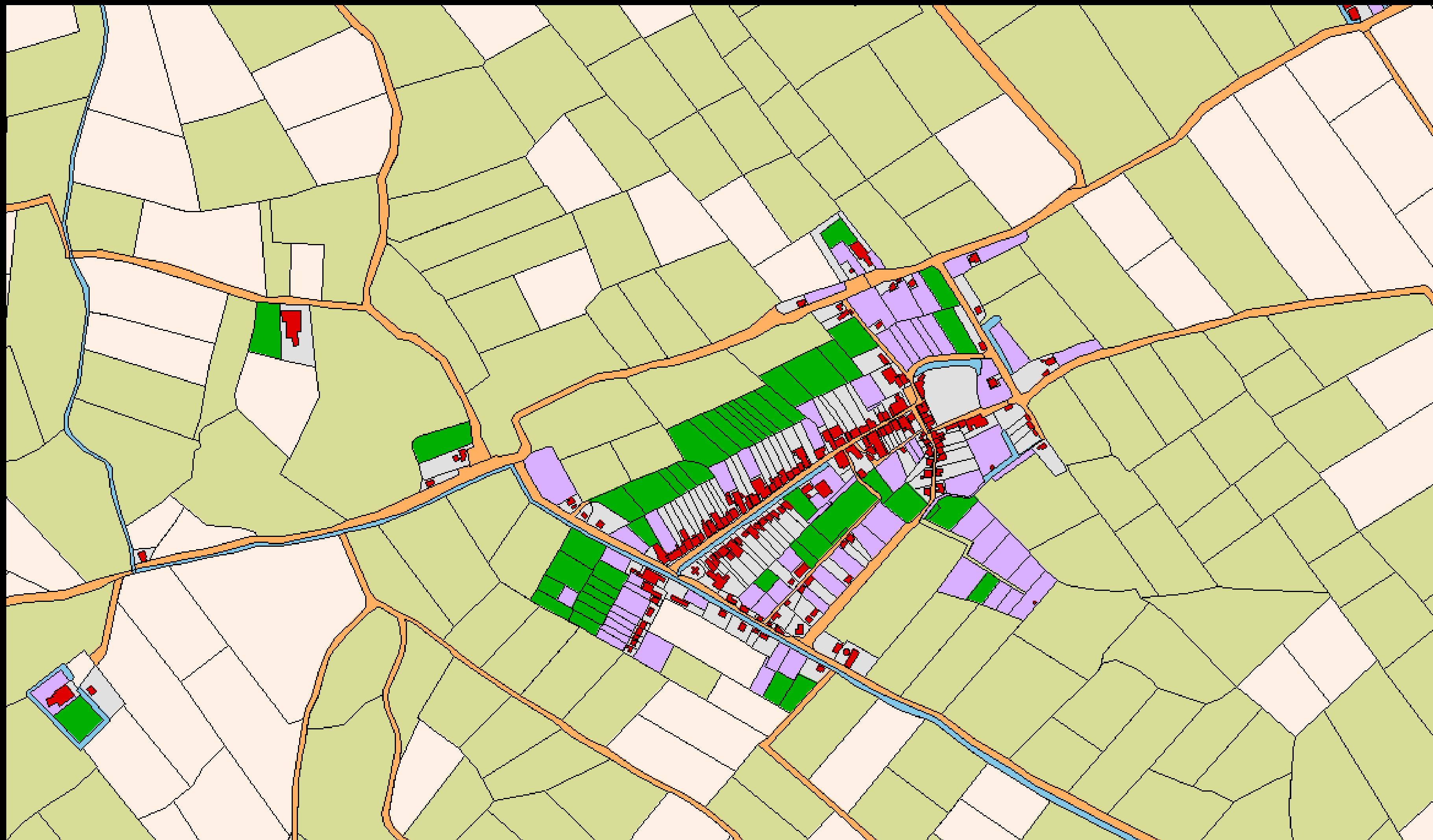
ontstonden stap voor stap de dorpen in Hunsingo, Fivelingo, Duurswold en Het Oldambt.

In het waddengebied ontstaan vanaf de jaartelling radiaire wierden...

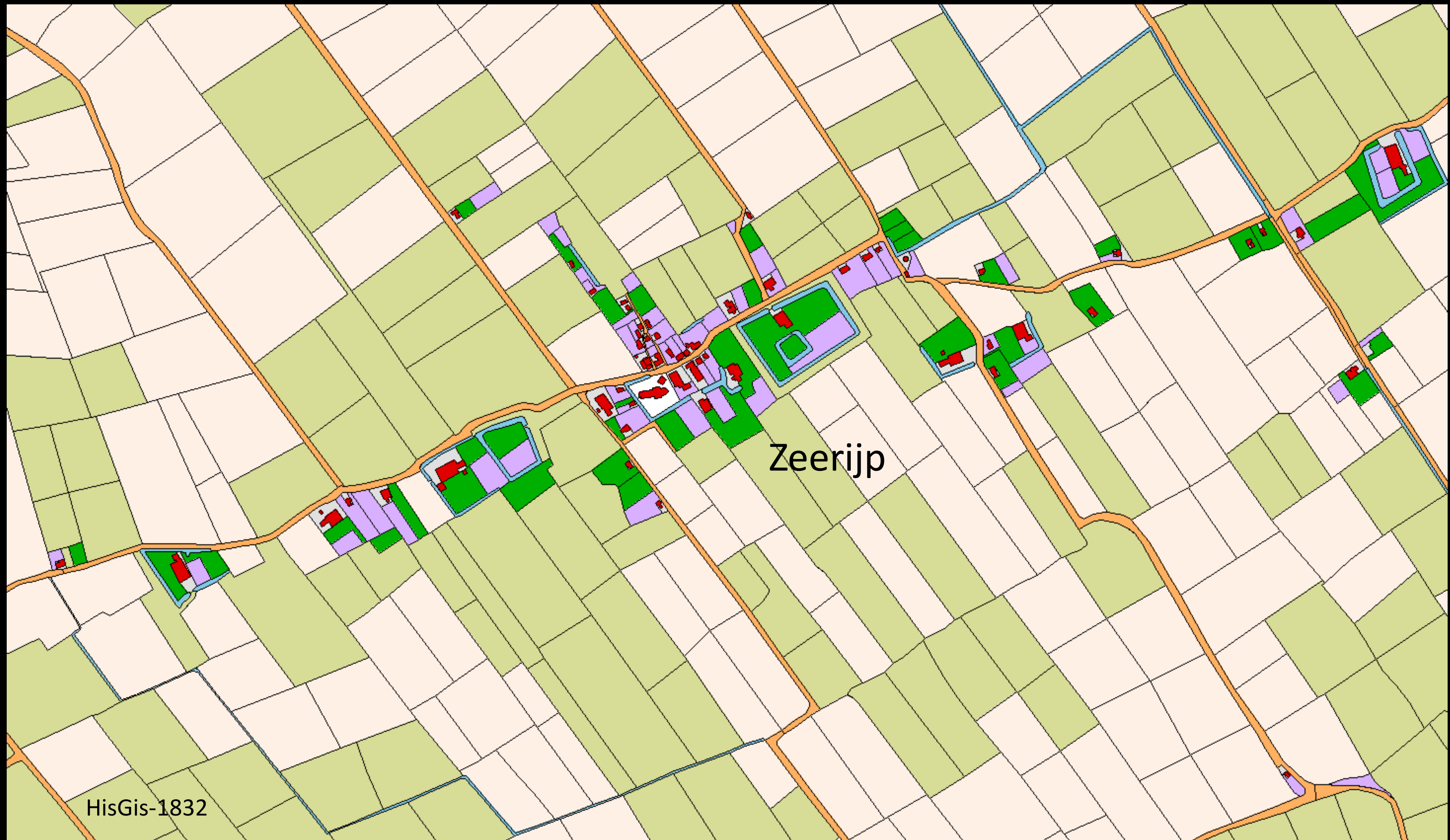
omgeven door een of twee ringwegen (ossengangen) rond de kerk, zoals Kantens.

Andere wierden in het waddengebied groeien uit tot rechthoekige wierden…

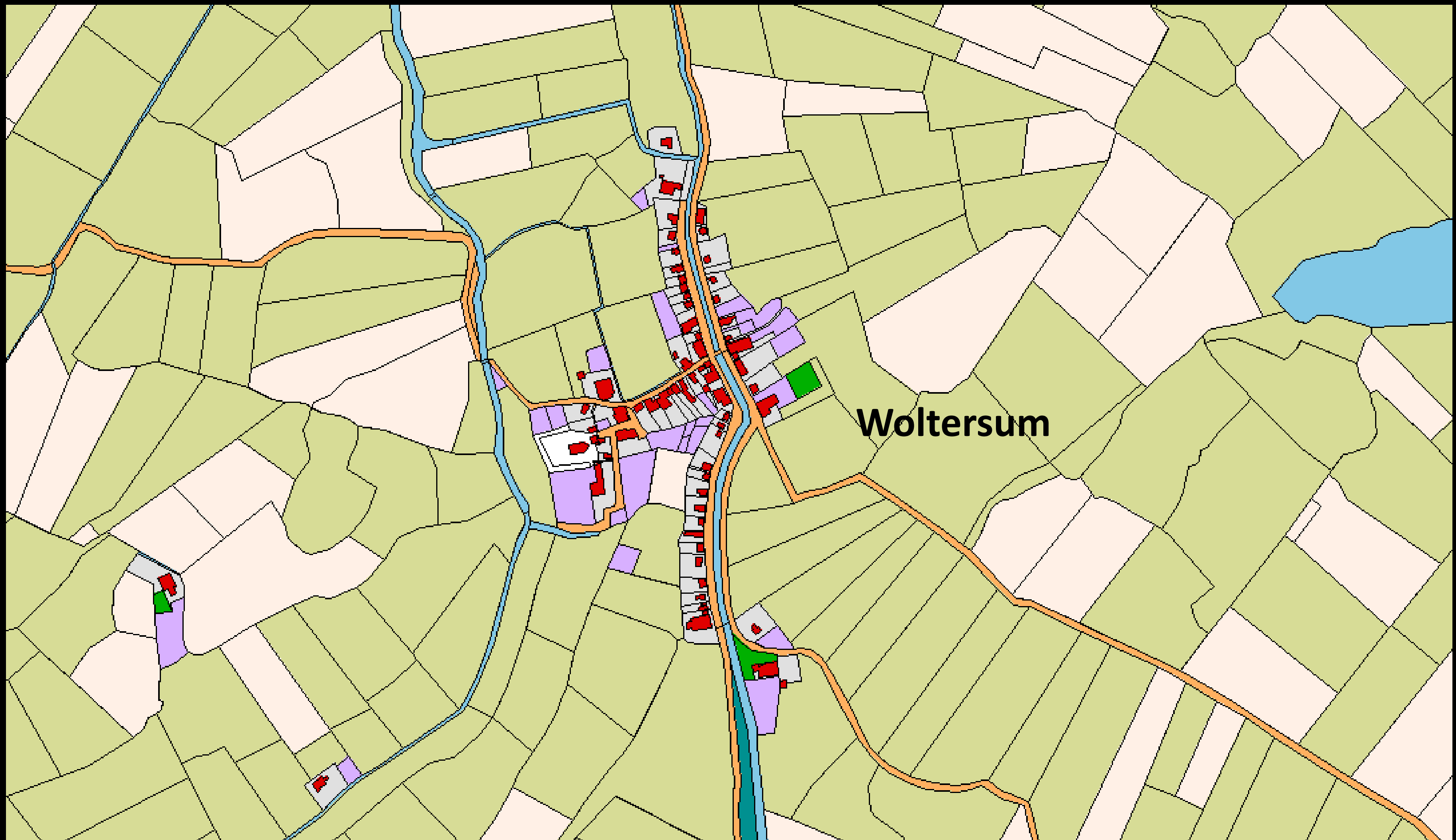
zoals onder anderen Loppersum met zijn monumentale Petrus en Pauluskerk.

In de loop van de 12e eeuw ontstaan na de bedijkingen langs de kust dijk- en wegdorpen…

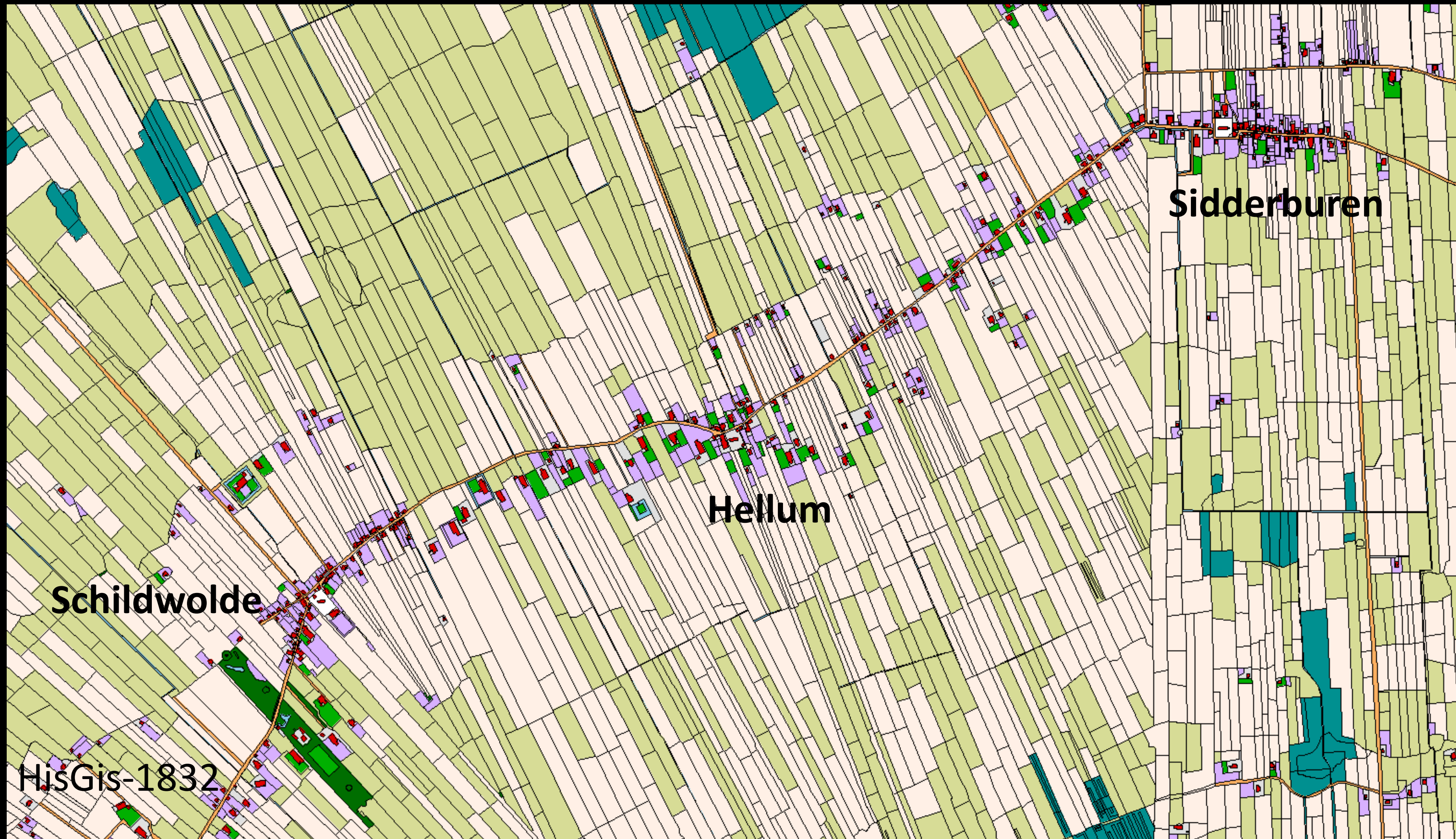
waaronder Zeerijp…

In de ontginningsgebieden ontstaan op zandruggen langs de veengebieden wegdorpen...

zoals Woltersum, gelegen langs de voormalige rivier de Fivel.

In het ontgonnen veengebied van Duurswold ontstaat een keten van streekdorpen …

waaronder Siddeburen, Hellum, Schildwolde Slochteren , Kolham en Harkstede

met elkaar verbonden door de Hoofdweg met een imposante wegbeplanting.

De bewoningsgeschiedenis voor 1900

karakteristieke ruimtelijk kenmerken

Ontstaan palet beeldbepalende Groninger woningtypen

In alle dorpen wordt de bebouwing van voor 1900 vooral bepaald door…

de agrarische bewoningsgeschiedenis.

Naast de boerderijen staan in de dorpen overal kleine arbeidershuisjes…

krimpenhuizen of krimpjes genoemd.

De vele voorkomende dwarshuizen in de dorpen zijn afgeleid van…

de monumentale dwarshuis-voorhuizen van de Oldambsterboerderijen.

Ze komen in allerlei vormen en groottes voor in de dorpen.

De afgeschuinde uiteinden zijn een typisch Gronings verschijnsel.

In veel dorpen bouwen vanaf midden 19e eeuw welgestelde agrariërs renteniershuizen...

en riante herenbehuizingen vaak omgeven door een slingertuin.

De bewoningsgeschiedenis na 1900

karakteristieke ruimtelijk kenmerken

Ontstaan Ppalet beeldbepalende Groninger woningtypen

In de jaren ’20 en ’30 worden er aan de toegangswegen in de dorpen vele villa’s gebouwd…

veelal uitgevoerd in de Groningse versie van de Amsterdamse School Stijl…

geïnspireerd door het werk van architect Frank Lloyd Wright en...

de Nieuwe Zakelijkheid.

In die stijl worden er toen ook veel middenstandswoningen gebouwd…

in de vorm van vrijstaande- 2 onder 1 kap- en stolpwoningen.

Het Groninger woningpalet

beeldbepalende woningtypen in de dorpen
van boerderijwonen tot middenstandswoningen

krimpenhuis

dwarshuis

Villa

Amsterdamse School

Boerderijwonen

Tezamen vormen ze het palet van herkenbare typische Groninger woningtypen…

die in hoge mate het dorpsbeeld en…

de identiteit van de unieke dorpen in het aardbevingsgebied bepalen.

Het bestaande palet woningtypen, het landschap en de infrastructuur

vormen niet alleen het economisch- en cultureel kapitaal van Groningen,

maar evenzeer

de fysieke stabiele factor om letterlijk en figuurlijk op voort te bouwen.

De ontwerpwijze Bouwen aan Groningen neemt dit palet als vertrekpunt

voor het ontwerpen van een hernieuwd palet woningtypen

die passen in het dorpsbeeld van de unieke dorpen.

Nieuwe Groninger woningpalet

krimpenhuis

van starter- tot seniorenwoning

traditie en vernieuwing

De bestaande hoofdvorm van het krimpenhuis is inspiratiebron…

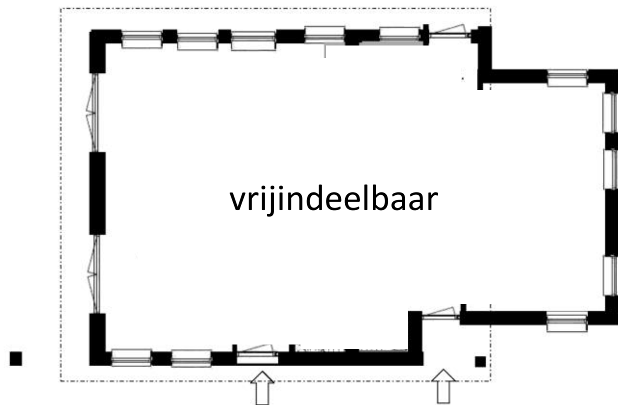

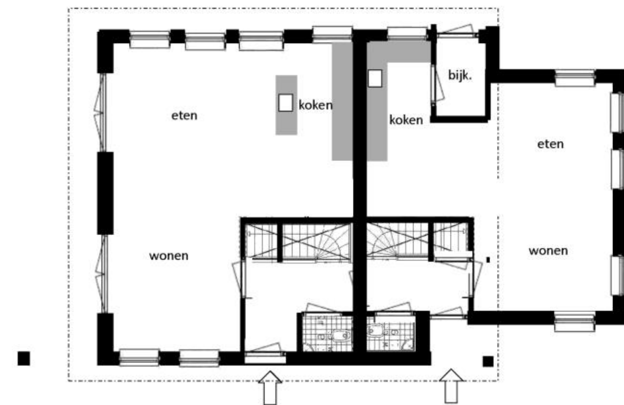

voor de ontwikkeling van een reeks verwante krimphuizen…

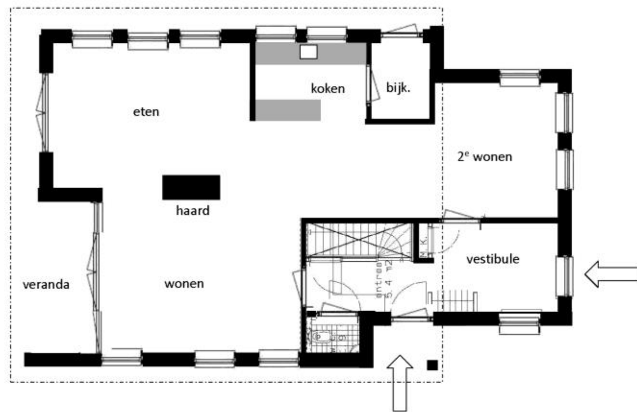

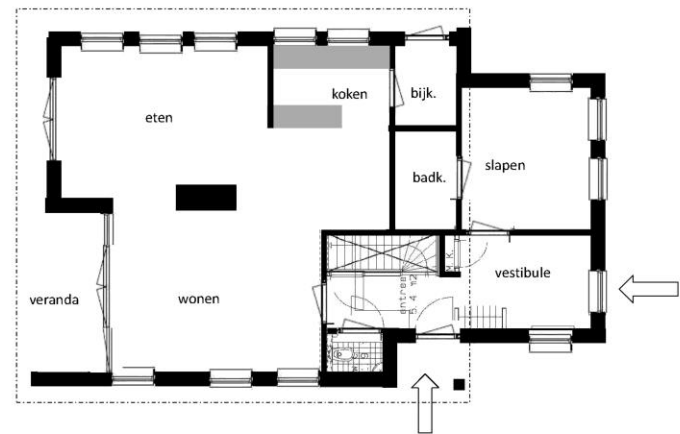

uitgevoerd in een traditionele Groninger baksteenarchitectuur of in wit pleisterwerk.

De plattegrond is vrijindeelbaar van een 2 onder 1 dak starterswoning tot een seniorenwoning.

Krimpenhuis - gezinswoning - impressie interieur

Nieuwe Groninger woningpalet

dwarshuis

van starter - tot levensloopbestendige woning

traditie en vernieuwing

De bestaande hoofdvorm van het dwarshuis is inspiratiebron…

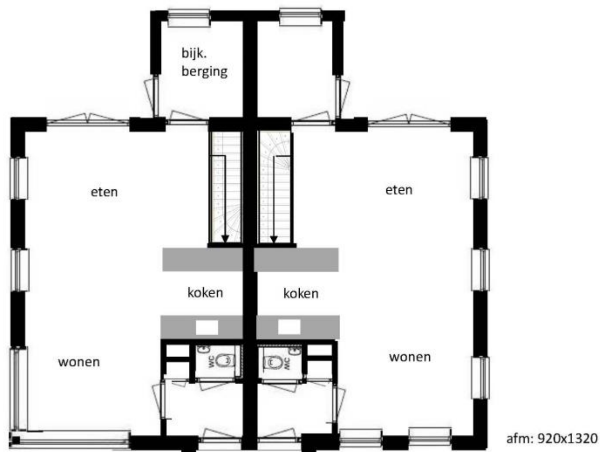

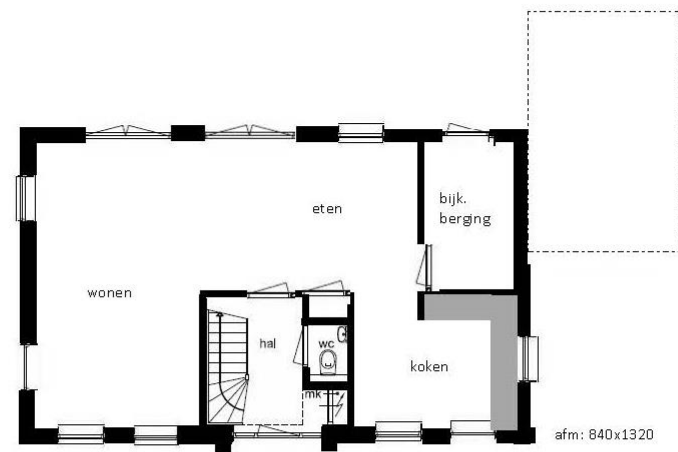

voor de ontwikkeling van een reeks verwante dwarshuizen…

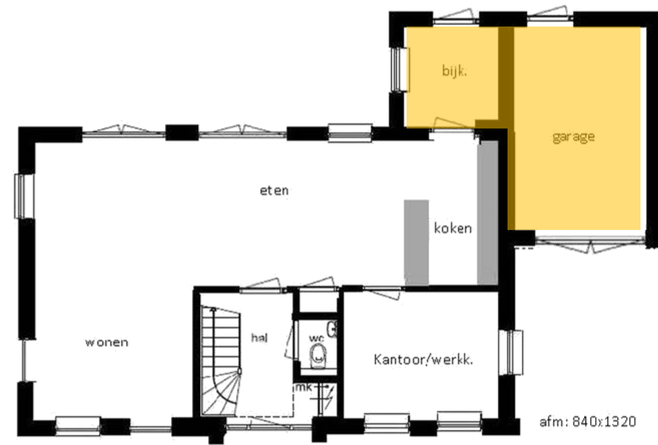

in verschillende typen met kleine variaties in detaillering of kleurgebruik.

Alle woningen flexibel indeelbaar en uitbreidbaar te bouwen.

Door flexibel en uitbreidbaar te bouwen wordt er vorm gegeven aan de ideeën en wensen van de bewoners.

Dit is het uitgangspunt voor alle woningtypen van het hernieuwde palet Groninger woningtypen

want

een woning die slechts voor één samenlevingsvorm geschikt is
is minder duurzaam en heeft een lagere toekomstwaarde
dan
een woning die zich laat aanpassen
aan veranderende leefsituaties.

Uitgevoerd in een traditionele rode baksteen-architectuurstijl…

of in een eigentijdse architectuurstijl met buitengevelisolatie en wit stucwerk.

Nieuwe Groninger woningpalet

Villa - Amsterdamse School

Het bestaande als inspiratie voor het nieuwe

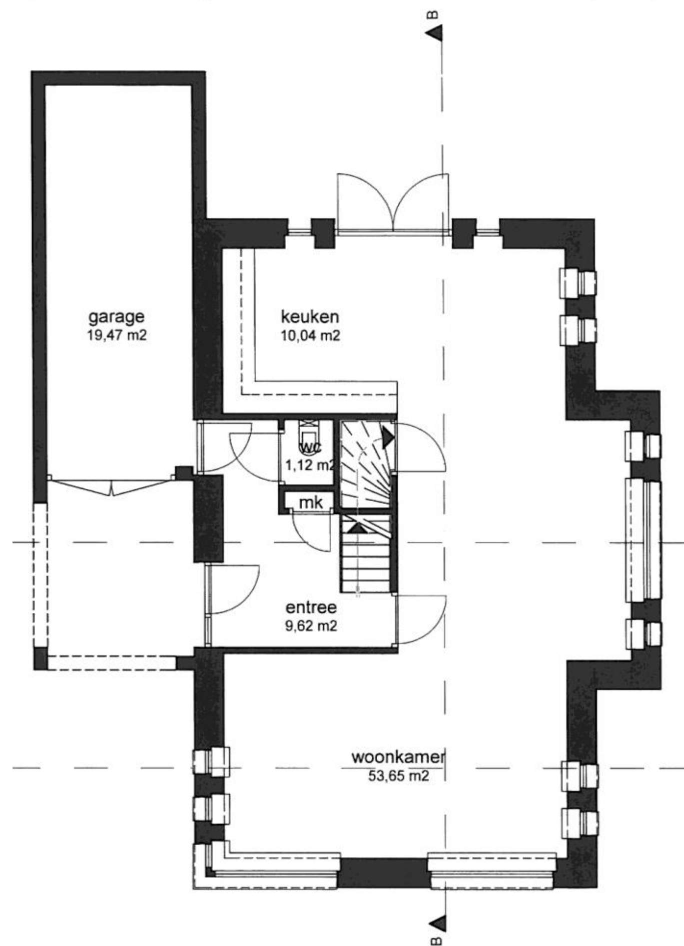
Villa’s - Amsterdamse School

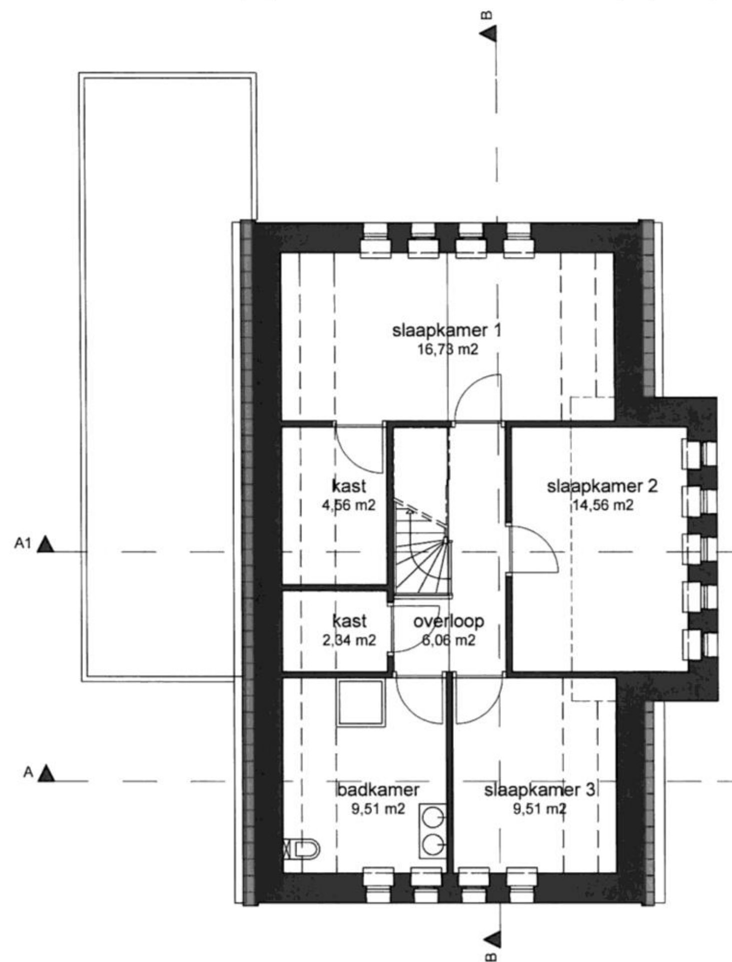

Geef ieder pand een eigen gezicht maar houd de bouwstijl bescheiden…

zodat de panden zich voegen in het dorpsbeeld.

Voorbeeld plattegronden - Villa

Nieuwe Groninger woningpalet

Middenstandswoning
van vrijstaand tot 2 onder 1 kap tot stolpwoning
traditie en vernieuwing

Het bestaande beeld van vrijstaande middenstandshuizen en 2 onder 1 kap woningen is…

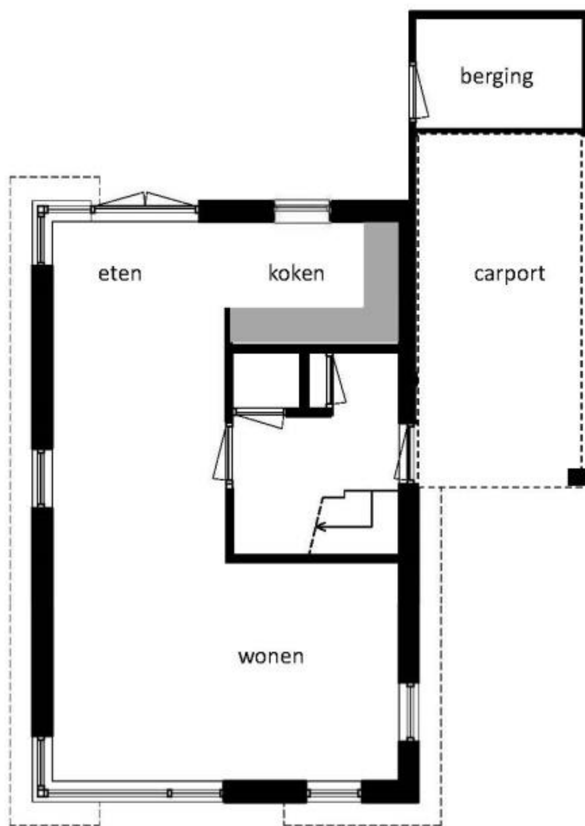

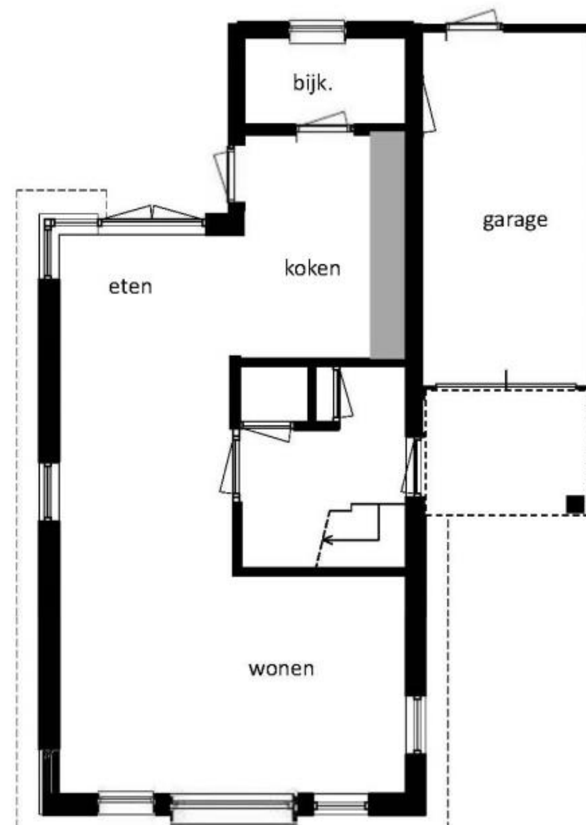

inspiratie voor de ontwikkeling van een reeks verwante vrijstaande middenstandshuizen…

en 2 onder 1 kap woningen.

De plattegronden uitbreidbaar…

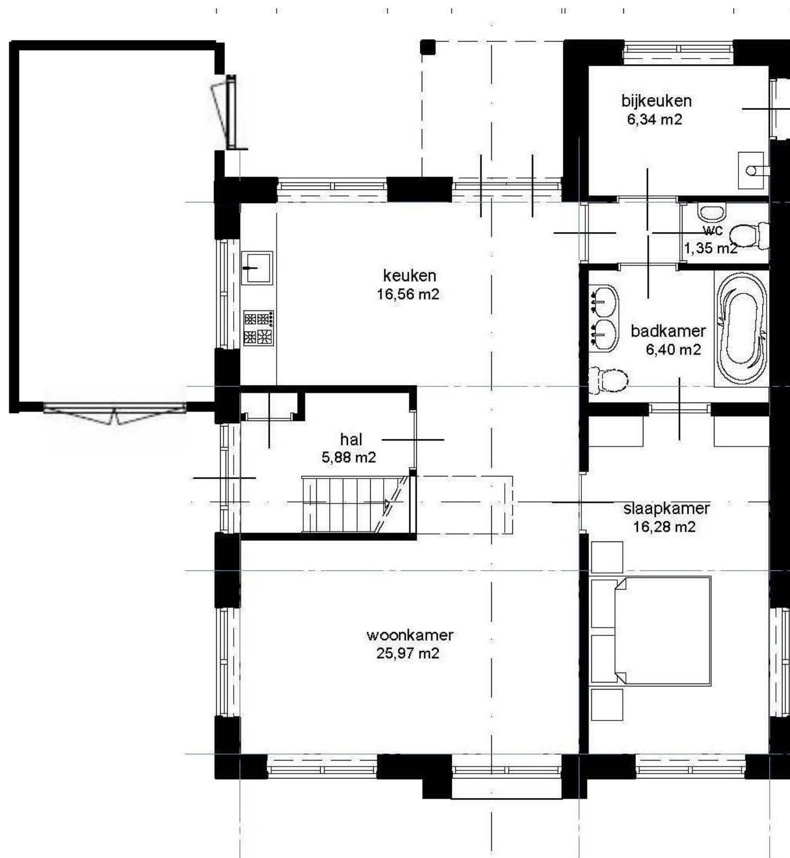
en vrij indeelbaar te ontwerpen, zodat er woningen op maat ontstaan.

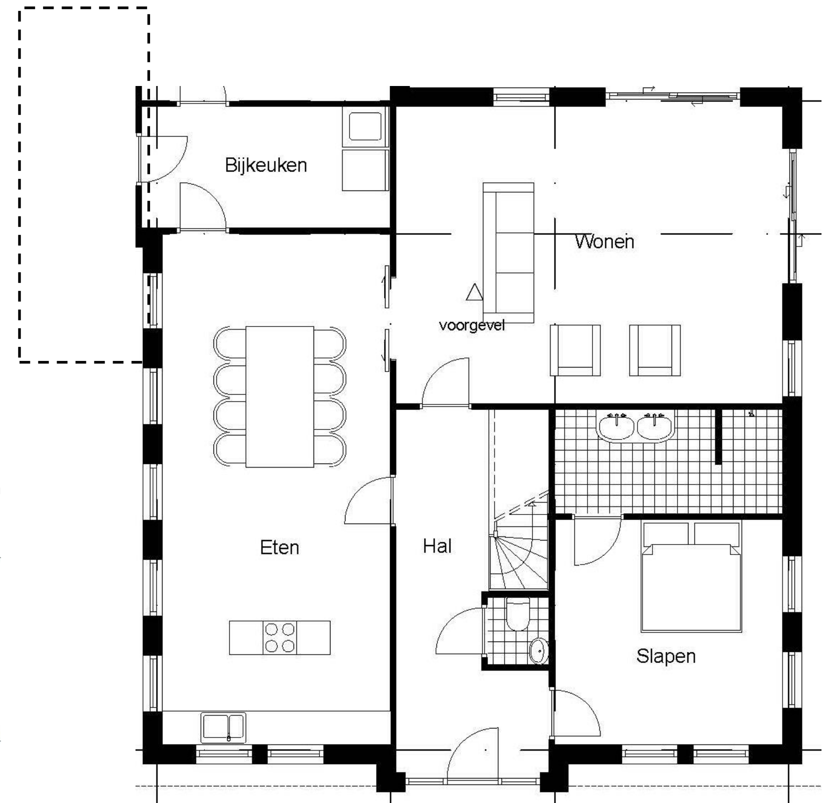

De Groninger stolp- en stelpwoningen zijn inspiratie voor het ontwerp…

van een nieuwe Groninger stolpwoning met een afwisselend gevelbeeld.

Met een vrijindeelbare plattegrond - van een gezins- tot levensloopbestendige woning.

De nieuwe Groninger stolp - impressie

Nieuwe Groninger woningpalet

Boerderijwonen

De komende jaren dreigen veel boerderijen door leegstand...

en aardbevingschade verloren te gaan.

Het is een beschavingsplicht deze beeldbepalende…

niet beschermde karakteristieke panden te behouden en te restaureren…

zicht

zicht

zicht

Natuurerf met slingerpaden

De historie als inspiratie voor het toekomstige gebruik
Een erf waar je kan ronddwalen over de slingerende (gras)paden rondom de boerderij. Geinspireerd door de Groninger Slingertuin die als pronktuin bij de boerderij heeft gelegen.

De beeldbepalende taxus voor de boerderij, de oude kastanjeboom, de forse walnoot en appelbomen in de boomgaard en de rode beuk zijn nog uit de tijd van de slingertuin. Met het terugbrengen van lichte hoogte-verschillen (holle en bolle perken, verdiepte paden) wordt de landschapsstijl weer beleeft. Het krijgt een 'eigentijdse' invulling als natuurerf. De perken tussen de paden hebben verschillende beplanting. Een bloem-rijk gazon, wilde bloemenmengsels, sierheesters met bodembedekkers en solitaire bomen. De boomgaard wordt aangevuld met historische fruitrassen. Bij de boerderij zijn de paden van halfverharding, de overige paden zijn gemaaide graspaden.

Het erf als groen eiland in het open landschap
Met dichte windsingel langs de brede gracht en bomen langs de laan is het een groen erf. De huidige beplanting wordt aangevuld met streekeigen bomen en struiken.

Het achtererf
Achter de boerderij is voldoende ruimte voor allerlei buitenactiviteiten. Het wordt gebruikt om te parkeren, moestuinieren en er is een natuur weillandje met poel. Op het achtererf zijn er streekeigen struiken en een meidoornhaag rondom de moestuin. Verder is het sober en vooral functioneel zoals het altijd is geweest.

Boerderij Hoog Hammen
Graauwedijk 1 Overschild

Ontwerp

Midwolde, 29-03-2022

A3 1:500

20m 40m

Stieneke van der Wal * 06 83 972 103
info@hetnoordererf.nl * www.hetnoordererf.nl

en de erven te transformeren tot natuurerven…

en her te bestemmen tot nieuwe vormen van wonen...

en werken - nieuwe parels in het Groninger landschap.

De boerderijen en de erven

zijn door hun volume en de groene uitstraling

belangrijke beelddragers in het landschap en in de dorpen.

Die kwaliteit is uitgangspunt om letterlijk op voort te bouwen

door het ontwerpen van nieuwe vormen

van woon- en werkboerderijen.

Het nieuwe boerderijwonen refereert aan schaal en maat van de bestaande boerderijen.

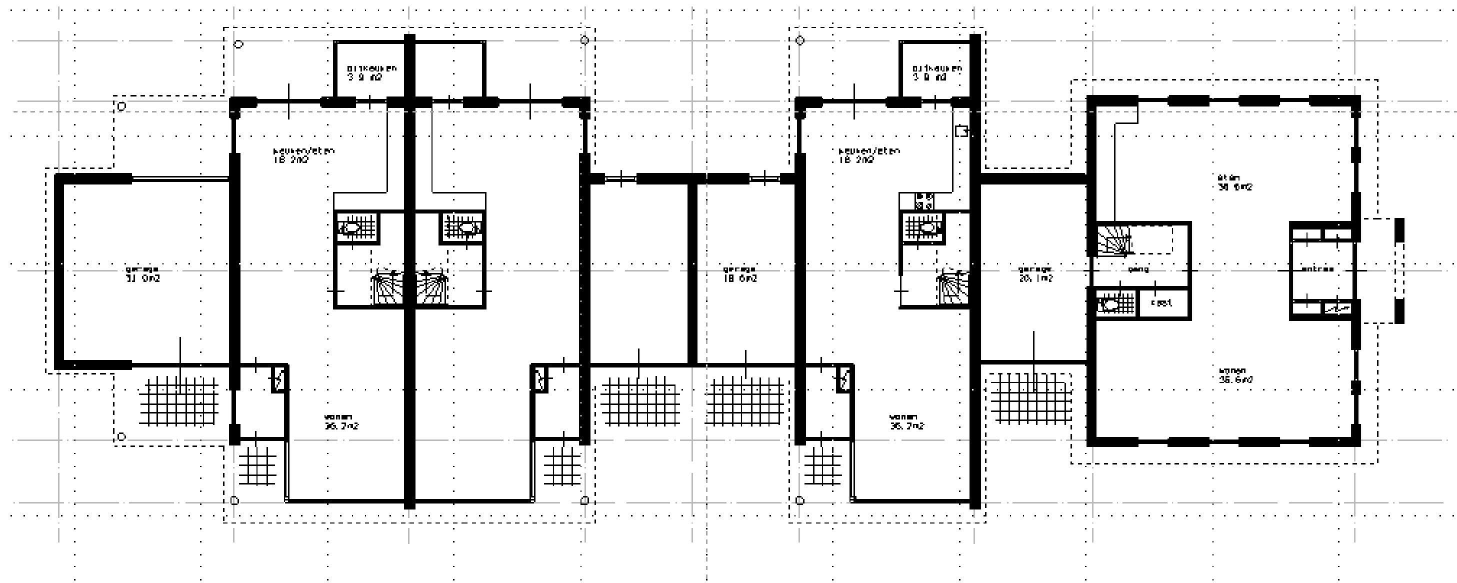

Ze kunnen ontwikkeld worden op de plaats van een gesloopte boerderij...

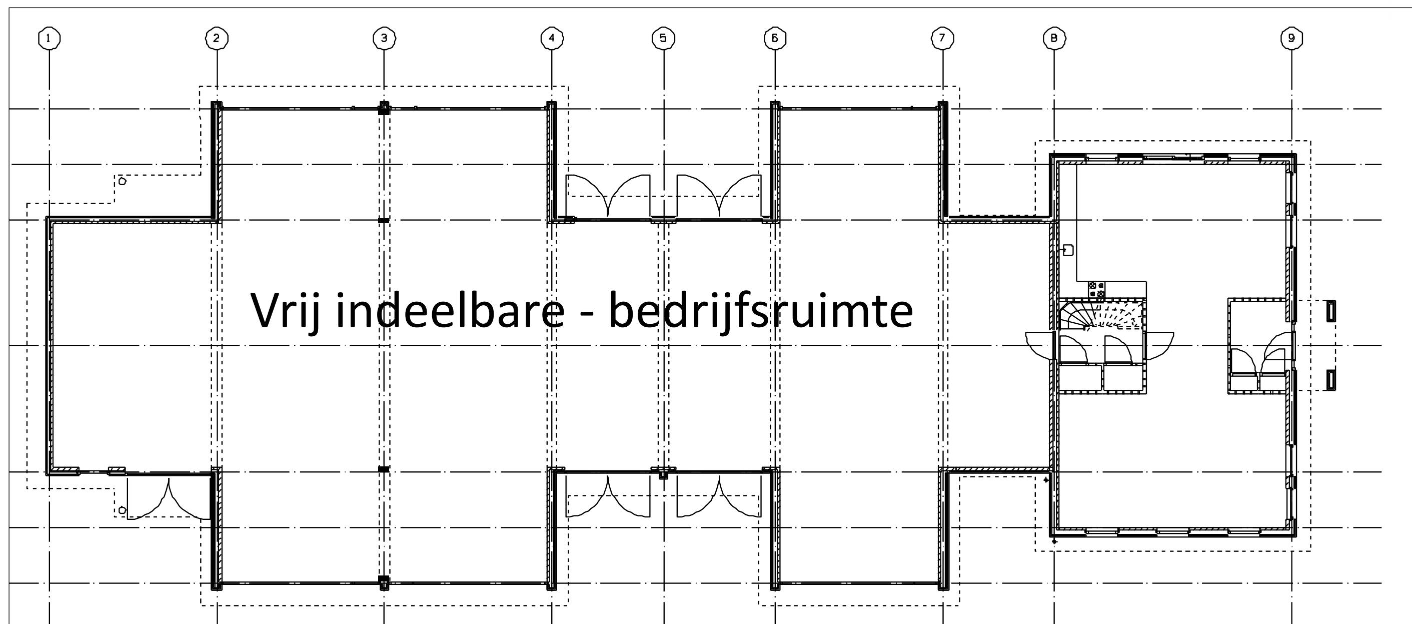
zoals in Scharmer.

Ze kunnen onderdak bieden aan gezinswoningen, woongroepen…

of een kleinschalig bedrijvencentrum…

en kunnen zo weer opvallende elementen...

in het dorpenlandschap worden.

Het hernieuwde palet

Groninger woningtypen
van krimpenhuis tot boerderijwoningen

Dwarshuizen en rentenierswoningen

Middenstandswoningen

Krimpenwoningen

Het hernieuwde palet Groninger woningtypen: van krimpenhuis en dwarshuis tot...

Villa's Amsterdamse School

Groninger stolpwoningen

Boerderijwonen

villa, middenstandswoning, stolpwoningen en boerderijwonen…

De hernieuwde Groninger woningtypen

zijn de bouwstenen die door de bewoners ingezet

kunnen worden bij het ontwikkelen van een dorpsvisie voor

de bouw van vervangende nieuwbouw die passen

in de historische kern van de dorpen in het aardbevingsgebied.

met als doel

de identiteit van hun dorp te behouden en te versterken.

Bouwen in de historische kernen

Het hernieuwde palet in 3 stappen ingezet
in de kernen van Stitswerd - Woltersum - Loppersum

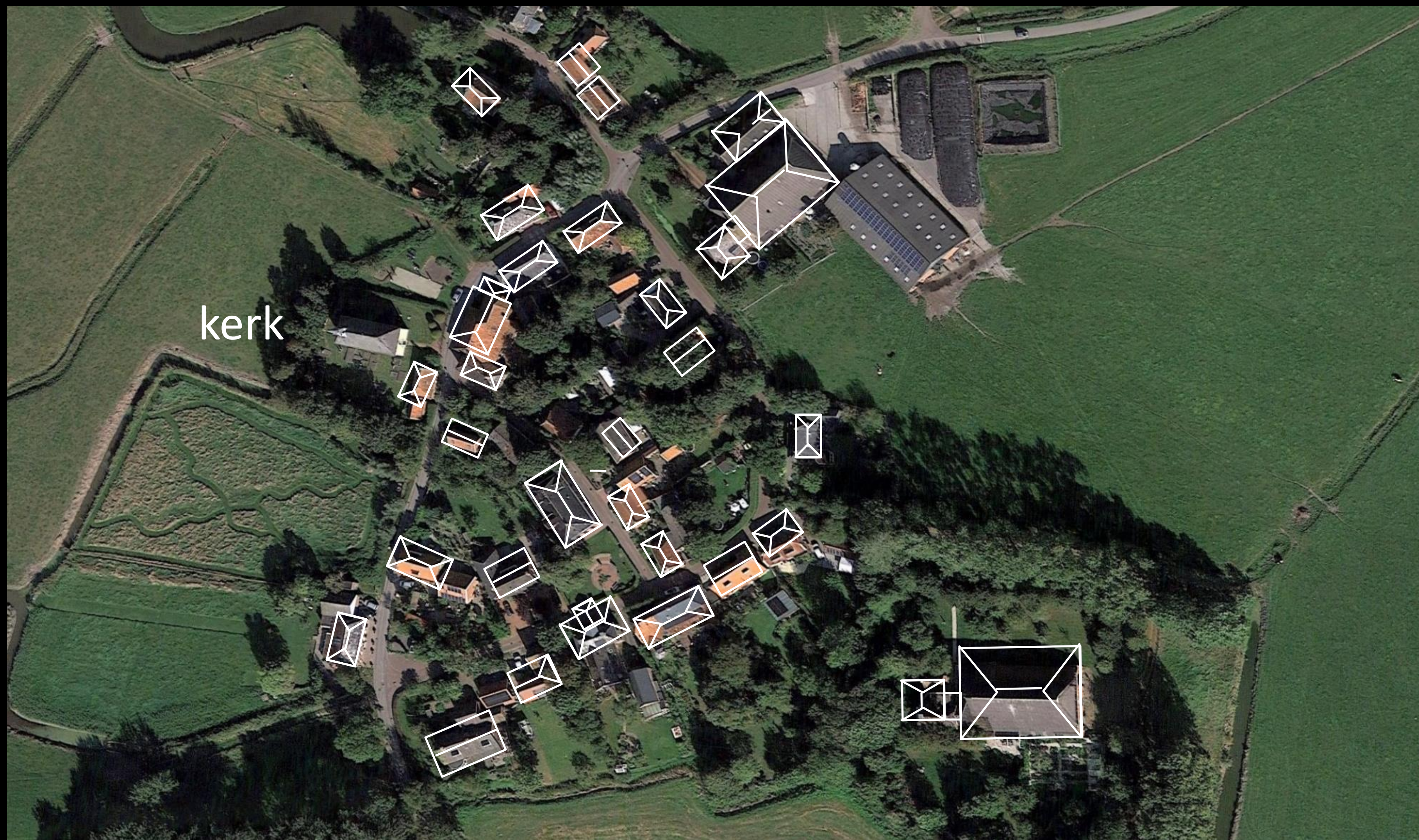
Stap 1
bepaling dorpstructuur

Stap 2
vastleggen identiteit dorpsbeeld
bepaling palet beeldbepalende woningtypen
ontwikkelen dorpsvisie vervangende nieuwbouw

Stap 3
illustratie
toepassing hernieuwd palet Groninger woningtypen
op basis van dorpsvisie

Stitswerd

de ontwerpwijze in 3 stappen toegepast

Stap 1 - Stitswerd

Bepaling: dorpstructuur - daklandschap - variatie

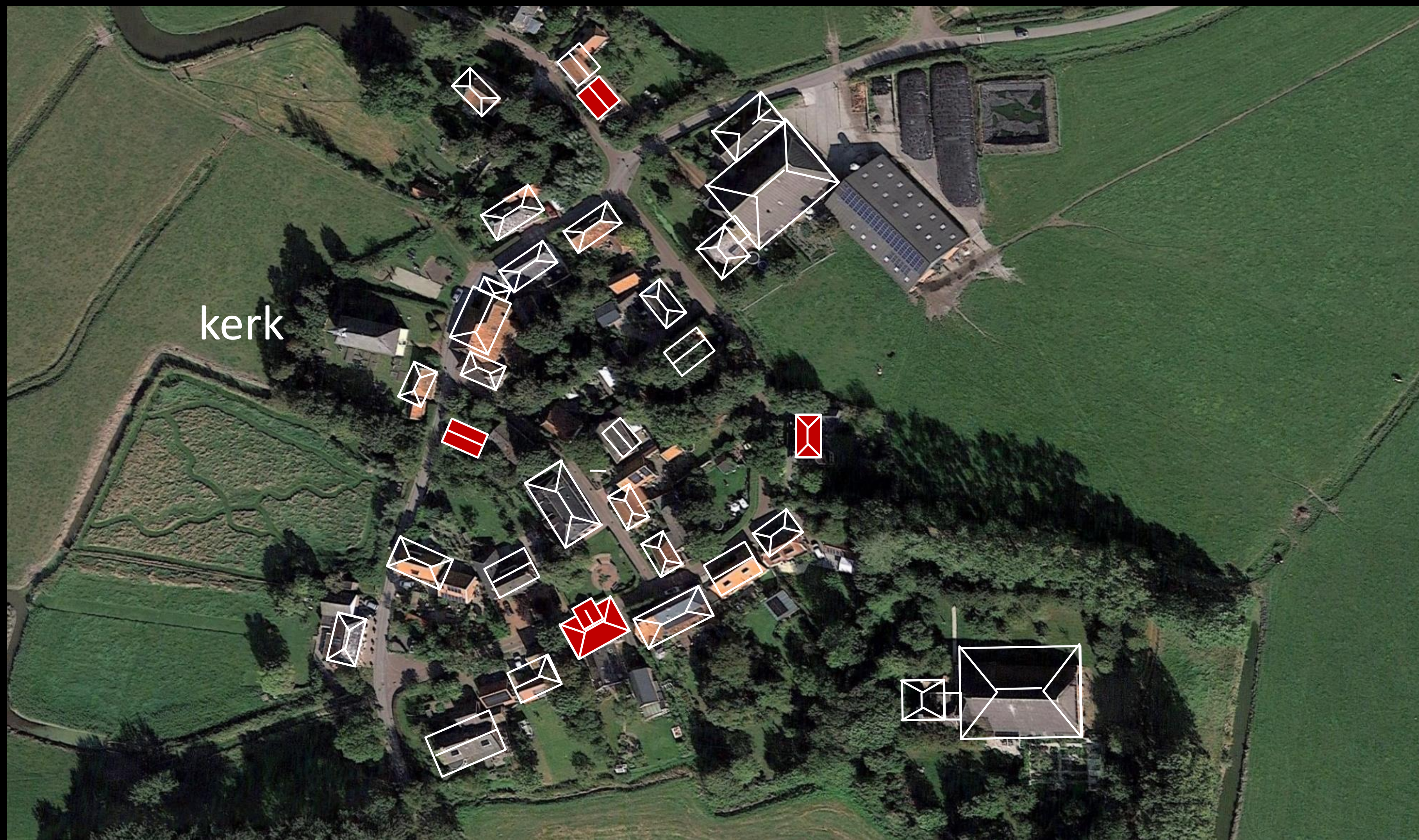
Stap 2 - Stitswerd

Vastleggen - identiteit dorpsbeeld

Stap 2 - Stitswerd

Bepaling palet beeldbepalende woningtypen.

Stap 3 - Stitswerd fictieve locatie voor vervangende nieuwbouw - aardbevingschade

Dwarshuis gevelbeeld – variant 2 Dwarshuis – rentenierswoning gevelbeeld - variant 4 Groninger krimpenwoning gevelbeeld 7

Toepassing nieuw palet Groninger woningtypen - vertrekpunt bij vervangende nieuwbouw

Woltersum

de ontwerpwijze in 3 stappen toegepast

Stap 1 - Woltersum

Bepaling: dorpstructuur - daklandschap - variatie

Stap 2

Vastleggen - identiteit dorpsbeeld

Stap 2

Bepaling palet beeldbepalende woningtypen…

Stap 3 - Woltersum fictieve locatie voor vervangende nieuwbouw - aardbevingschade

Toepassing nieuw palet Groninger woningtypen - vertrekpunt bij vervangende nieuwbouw

Loppersum

de ontwerpwijze in 3 stappen toegepast

Stap 1 - Loppersum

Bepaling: dorpstructuur - daklandschap - variatie

Stap 2

Bepaling palet beeldbepalende woningtypen…

Stap 3 - Loppersum fictieve locatie voor vervangende nieuwbouw - aardbevingschade

Toepassing nieuw palet Groninger woningtypen - vertrekpunt bij vervangende nieuwbouw

Stap 3 - Loppersum fictieve locatie voor vervangende nieuwbouw - aardbevingschade

Toepassing nieuw palet Groninger woningtypen - vertrekpunt bij vervangende nieuwbouw

Bouwen buiten de historische kern

keuzeplannen - bouwen in de jaren 50-60

herstel dorpse schaal

Na de oorlog was het overheidsbeleid gericht op de bouw van veel woningen

die zo economisch mogelijk konden worden geproduceerd.

Deze keuzeplanwoningen lijken zowel qua beeld, plattegrond

en techniek sterk op elkaar.

Bij de bouw speelde de bestaande omgeving nauwelijks een rol

…

en heeft tot een sterke nivellering van het regiospecifieke beeld van de dorpen geleid.

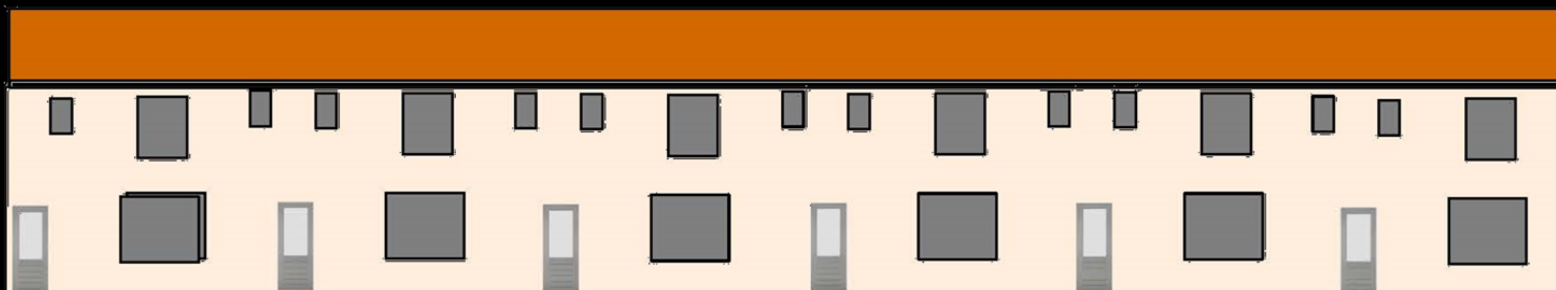
Door de noodgedwongen herstructurering

ontstaan mogelijkheden om de tekortkomingen uit het verleden

te herstellen door in te zetten op creatief slopen en transformatie

en

op het realiseren van dorpse vervangende nieuwbouw.

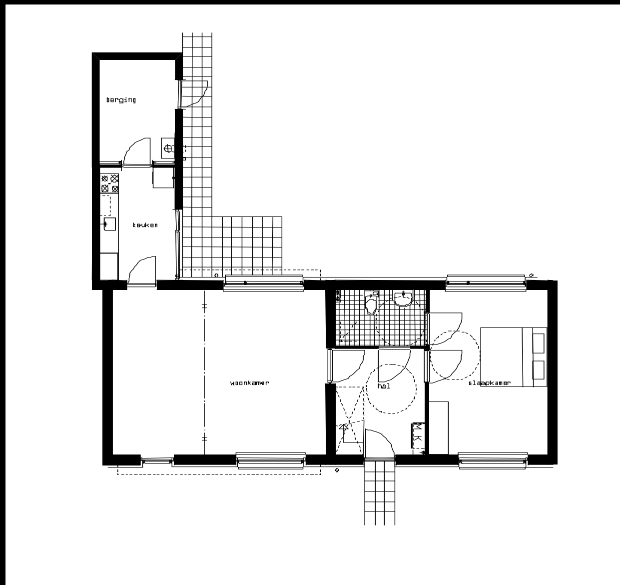

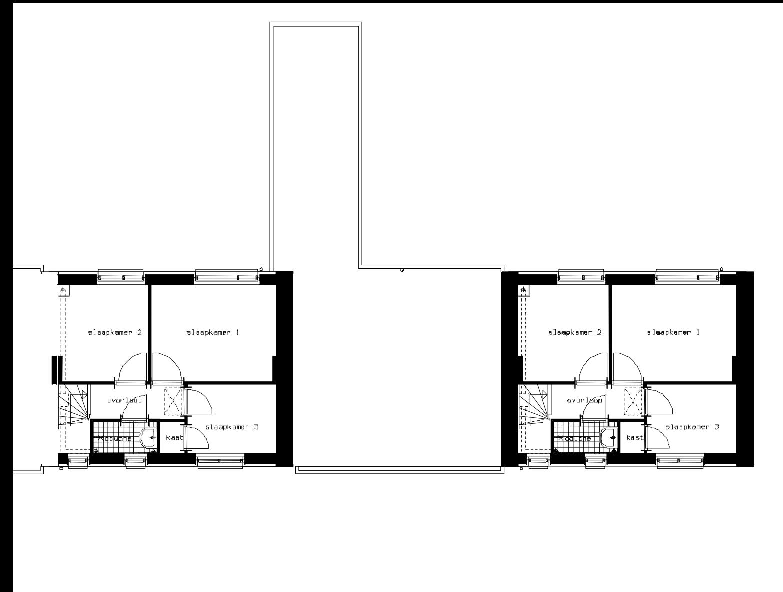
Inplaats van sloop van de keuzeplanwoningen in de Suikerbuurt in Hoogkerk…

zijn de casco’s van de woningen hergebruikt…

voor de ombouw tot multifunctionele woningen voor jong en oud.

Bij de ombouw zijn verregaande isolatiemaatregelen doorgevoerd…

in de vorm van gekleurde buitengevelisolatie .

Een aanpak die mogelijk ook ingezet kan worden bij vervangende nieuwbouw elders.

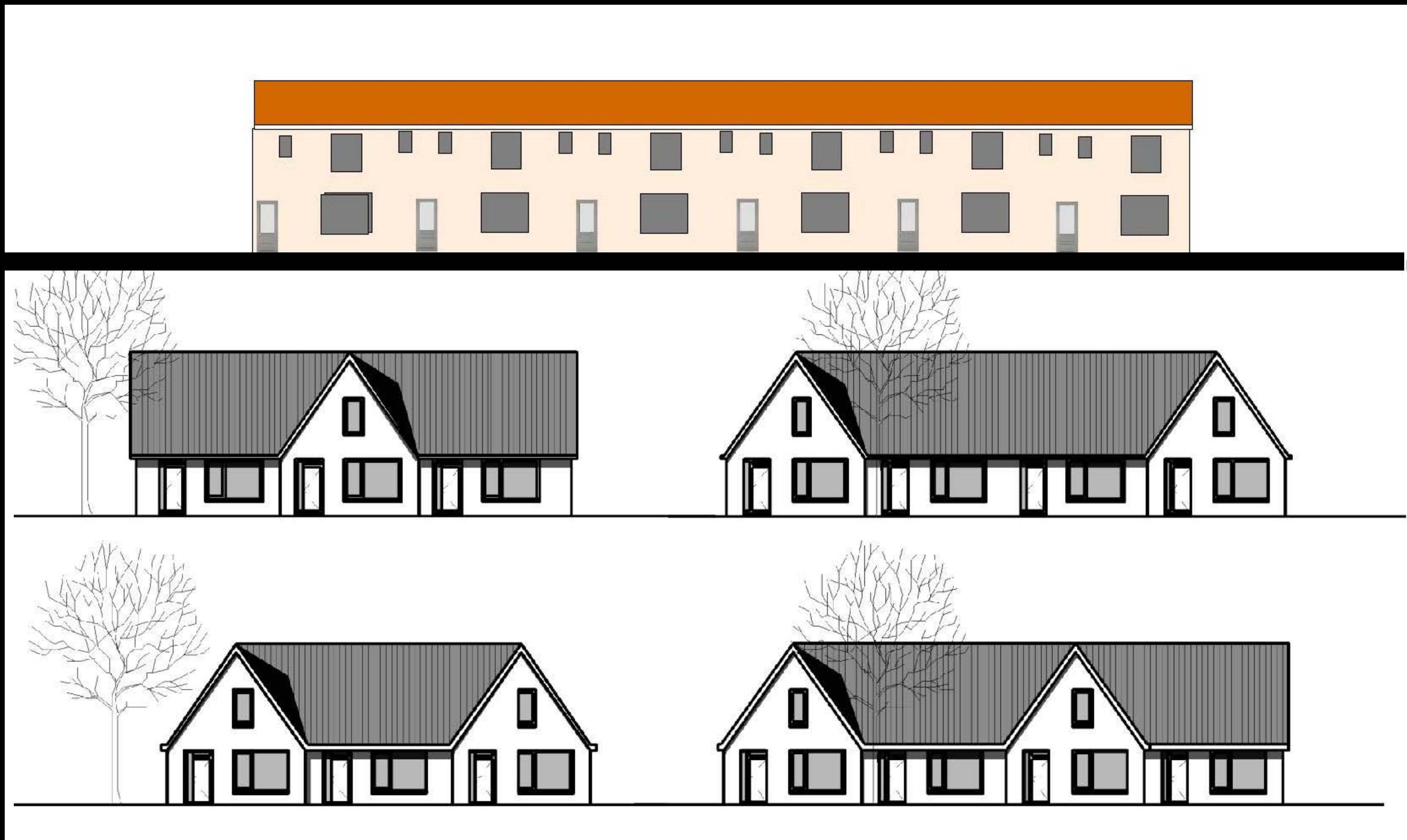
Herstructurering - de dorpse schaal hersteld

vervangende nieuwbouw

behoud bestaande flora

In geval van sloop biedt de herstructurering kansen om de dorpse schaal te herstellen…

door het beperken van het aantal gelijke aaneengeschakelde woningen in een rij…

en te kiezen voor een afwisseling van langs- en dwarskappen…

die zo kenmerkend zijn in de historisch gegroeide kernen…

inplaats van de terugbouw van identieke woningen in de rij…

…

die leiden tot een nieuwe uniformering van het dorpsbeeld.

Bouwen in de dorpsrand

behoud herkenbaar dorpsilhouet

inzet hernieuwd palet Groninger woningtypen

De dorpen in Groningen hebben van oorsprong een zeer herkenbaar dorpsilhouet…

bestaande uit een zeer gemengde bebouwing van verschillende vorm en grootte…

zoals zo vaak door schilders is vastgelegd.

Het nieuwe palet woningtypen kan ingezet worden bij bouwen in de dorpsrand…

om uniformering van het dorpsilhouet tegen te gaan…

door een bewust ontworpen aanzicht met een nieuwe compositie van gebouwen en beplanting.

Bouwen aan de toekomst

een ontwerpvisie met de cultuurhistorie als inspiratiebron

De hernieuwde palet Groninger woningtypen zijn de bouwstenen
die door de bewoners ingezet
kunnen worden bij het ontwikkelen van een dorpsvisie voor
de bouw van vervangende nieuwbouw
die passen
in de historische kern van de dorpen in het aardbevingsgebied.
met als doel
de identiteit van hun dorp te behouden en te versterken.

De ontwerpvisie van ‘’Bouwen aan Groninger dorpen’’
mag met bronvermelding vrij toegepast worden
om dit doel te bereiken.

Jan HF Giezen – architect
TandemBV

Bouwen aan Groninger dorpen

met cultuurhistorie als inspiratiebron

Samenstelling
Jan HF Giezen - architect
ism
TandemBV

ontwerpen/tekeningen
Jan HF Giezen

fotografie
Jan en Leontien Giezen
streetvieuw Google Earth
foto's - bronvermelding